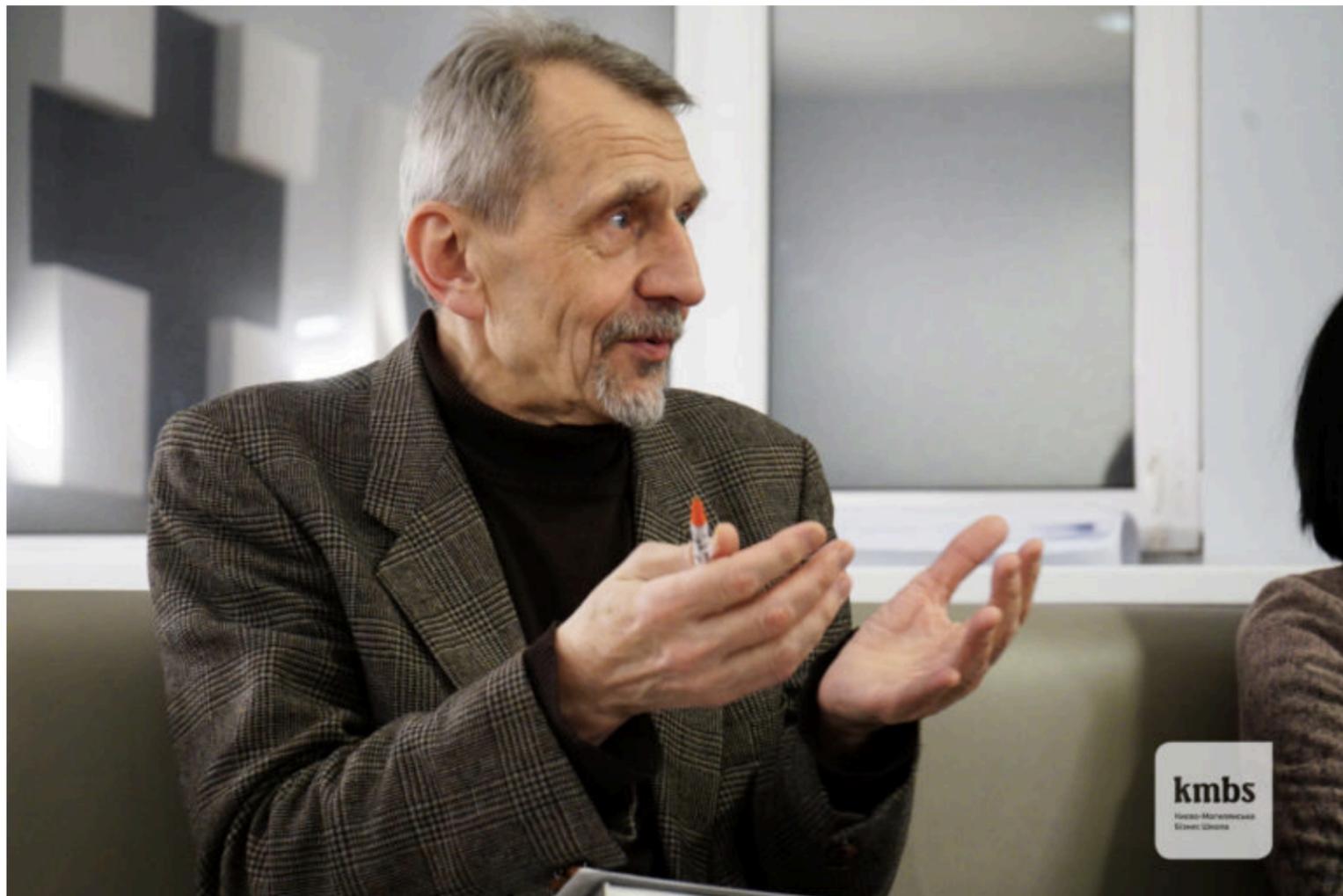

Звіт президента Українського осередку Міжнародного ПЕН-клубу за період 10.09.2014 – 17.12.2018

Найпростіший і найкоротший звіт про моє головування в ПЕН-клубі міг би звестись до посилання на пошукову систему Гугл: словосполучення "український ПЕН-клуб"/ "український ПЕН-центр" згадується у ній понад шість тисяч разів. П'ять років тому таких згадок було менше сотні; десять років тому – не було зовсім, попри те, що організація формально існує в Україні від 1989 року.

Як казала своєму батькові Сем Томсон у відомому фільмі Алехандро Іньяріту "Birdman": "Ти – ніхто! Тебе нема навіть на фейсбуку!.."

Український ПЕН-центр заіснував кілька років тому на фейсбуку, а на початку цього року кардинально модернізував свій веб-сайт, інтенсифікував наповнення і додав до нього досить змістовну англomовну версію. Про більшість наших заходів, таким чином, ви можете довідатися з інтернету, тож я не мушу їх докладно перелічувати у своєму звіті.

Натомість зверну увагу на ті проблеми, які довелося розв'язувати і з якими у тій чи тій формі доведеться ще мати справу й надалі.

1. Советська спадщина

Формально Український ПЕН-клуб не повинен би мати советської спадщини, тому що був створений допіру в останні роки існування ССРСР, а до того вважався організацією антисоветською, оскільки опікувався такими делікатними справами, як свобода слова і вираження, й захищав письменників-політв'язнів, зокрема українських, у советських концтаборах, приймаючи їх, між іншими, у свої почесні члени.

Ніхто з цих почесних членів, уже звільнених на той час із таборів, не був запрошений до нового ПЕН-клубу. Зате масово позаписувались до нього десятки членів Спілки письменників, при якій той ПЕН-клуб, власне, й утворювався, – уявляючи собі цю організацію як такий собі міжнародний варіант тієї ж таки Спілки, з тими самими гарантованими (й невідомо ким спонсорованими)

публікаціями, перекладами, безкоштованими будинками творчості і фестивалями “братніх літератур” у найекзотичніших куточках земної кулі.

Досить швидко, однак, з'ясувалося, що звичної для советського літератора “халяви” у Міжнародному ПЕН-клубі немає, безкоштовного сиру там не роздають, навпаки – як і в кожному джентлменському клубі там, виявляється, треба регулярно платити членські внески, до чого постсоветські джентлмени виявилися абсолютно неготовими.

Український ПЕН-клуб ліг на дно, так і не впливши на поверхню, і лише особистий авторитет **Євгена Свєрстюка** порятував цю організацію наприкінці 2000-х від ганебного вигнання з Міжнародного ПЕН за бездіяльність.

Ми, тобто невеличка група ентузіастів на чолі з **Мирославом Мариновичем**, почали відновлення Українського ПЕН у 2010 році, – з приходом до влади Вітора Януковича й усвідомленням тих велетенських загроз, які цей прихід провіщав для країни загалом і для свободи слова і вираження зокрема.

Реанімація виявилася справою нелегкою не тільки через хронічний брак кадрів у нашому письменницькому середовищі, готових до рутинної й систематичної громадської праці, а й через те, що ПЕН-клуб існував на папері вже 20 років, проте жодних щорічних звітів про свою діяльність (чи бездіяльність – що теж допускається) до державних органів він не подавав. А відтак – ні закрити стару організацію, ні відкрити нову під такою самою назвою виявилось неможливим. А без цього, тобто без статусу юридичної особи, без печатки і банківського рахунку, неможливо ні подавати проекти на конкурси, ні отримувати під них ґранти, ні взагалі вести будь-яку систематичну (не суто словесну) діяльність.

Тож протягом чотрьох років, поки наші реєстраційні папери раз за разом відфутболювали під різними приводами з міністерства юстиції, ми могли покладатись лиш на власні ресурси, тобто ентузіазм: підписувати петиції, складати листи-протести, а також виступати перед читачами – на фестивалях, літературних презентаціях та дискусійних круглих столах, організованих партнерами.

Допіру після Євромайдану, зі зміною влади, нам вдалося розблокувати реєстраційний процес і отримати на початку 2015-го конче потрібний нам для повноцінної діяльності статус юридичної особи. Відтоді ми реалізували десятки заходів у рамках кількох масштабних проектів, насамперед за підтримки Міжнародного фонду Відродження, і могли б реалізувати ще більше, коли б знаходили більший відгук, підтримку і зацікавленість із вашого боку, шановні колеги.

На жаль, я й сьогодні чую від багатьох літераторів (навіть серед членів ПЕН-клубу) суто советське запитання: а що мені дасть ПЕН-клуб? У принципі, нічого лихого в такому запитанні не було б, коли б його речник дав спершу відповідь на запитання: “А що можу я дати/зробити ПЕН-клубові?” Патерналістська традиція глибоко закорінена в постсоветській ментальності, натомість традиція самоорганізації і системної громадської праці залишається вкрай слабкою.

ПЕН-клуб – це не організація найвидатніших письменників, хоч на його чолі в різний час були такі видатні літератори, як **Гайнріх Бьоль**, **Маріо Варгас Льйоса** та **Артур Мілер**. Авторитет ПЕН-клубу ґрунтується, однак, не на геніальності його членів, а на їхній моральній позиції і готовості цю позицію відстоювати – і словом, і ділом.

ПЕН-клуб – це насамперед правозахисна організація, тобто це спілка однодумців, яким не байдужа доля ув'язнених і переслідуваних колег у найвіддаленіших країнах; яким дорога свобода слова і вираження і які готові повсякчас її відстоювати; це спілка людей, що боронять права меншин – мовних, етнічних, ґендерних, і які пропагують ліберально-демократичні цінності засобами культури.

Якщо хтось поступив у ПЕН-клуб, спокусившись “красивою” заморською назвою і гаданим міжнародним статусом, він/вона помилились. І найкраще, що можна зробити в такій ситуації, – це виправити непорозуміння, вийти з ПЕН-клубу й записатися до відповіднішої організації.

Бо якщо дехто з наших колег не в змозі за кілька років заплатити мізерні, суто символічні членські внески, взяти участь бодай в одній пенівській акції, чи хоч би подати якийсь свій текст/ інформацію на наш веб-сайт (що його ентузіастично вів на громадських засадах **Тарас Возняк**, а тепер ось самовіддано веде **Остап Сливинський**), то в чому суть вашого членства? Навіщо вам ПЕН і навіщо ви ПЕНові?

2. Символічний капітал

Представивши вам своє розуміння ПЕН-клубу, яке, вірю, збігається з задумом його британських батьків-засновників та уявленнями його сьгоднішніх міжнародних прихильників, я хотів би відповісти на кілька поточних питань, які впливають з мого "президентського" досвіду і, припускаю, мають значення для нашого подальшого розвитку.

По-перше – як нам удосконалити добір членів, щоб уникнути випадкових, безвідповідальних і, скажемо прямо, непотрібних ПЕН-клубові людей? Бо мірою того, як зростає наша помітність і репутаційна привабливість, з'являється дедалі більше охочих приєднатися до ПЕН-клубу – без належного розуміння прав і без жодного розуміння обов'язків, які членство в ПЕН-клубі передбачає. Мусимо, отже, подбати про ефективні фільтри, щоб не перетворитися на ще одну Спілку письменників України чи, ще гірше, ПЕН-клуб зразка 1990-х років.

Формально до ПЕН може поступити кожен літератор, що визнає статутні засади і має принаймні дві рекомендації від чинних членів ПЕН-клубу. На практиці, однак, до статуту мало хто зазирає, а рекомендації колеги зазвичай роздають досить щедро і, подеколи, не надто відповідально. Тому я настійно раджу посилити відповідальність рекомендацій за тих, кого вони рекомендують. Рекомендатори зобов'язані пояснити своїм протеже, що таке ПЕН-клуб (приблизно як я пояснив це вище) і які вимоги, зокрема й фінансові (щодо членських внесків) він висуває до своїх членів. Раджу не розглядати рекомендації від тих колег, які "провинились" безвідповідальним роздаванням рекомендацій чи не пояснили належно своїм кандидатам правил членства в ПЕН-клубі.

Ми не можемо змінювати статуту, бо юридично це досить клопітно, але в ідеалі нам варто наблизитися до консенсусного прийняття нових членів на підставі представлення кандидатури рекомендаційником, обговорення її Виконавчою радою та, лише після цього, запрошення кандидата до ПЕН-клубу.

Друге і головне питання – як нам поліпшити нашу діяльність, пам'ятаючи, що всі ми – письменники з власними творчими планами, зі службовими, родинними та іншими обов'язками, зокрема й громадськими (бо ж ПЕН для декого з нас – не єдине місце прикладання волонтерських зусиль)?

Насамперед я хотів би, щоб кожен погодився присвятити ПЕН-клубові бодай годину на місяць, тобто 10-12 годин на рік. Це може бути участь у пікеті, написання листа політв'язням, приготування проекту заяви-протесту з того чи іншого приводу, якогось допису чи інформації для пенівського веб-сайту, переклад короткого тексту з англійської чи на англійську. Це може бути приготування проекту (не в традиційному українському стилі "А добре було б...", а з конкретним визначенням змісту проекту, мети, способу реалізації, власної ролі й потрібного від ПЕНу сприяння). Це може бути участь у пенівському літературному вечорі, публічній дискусії, виїзді на провінцію; це може бути активна роль промовця і пасивна роль слухача. За бажання, гадаю, кожен може знайти, чим заповнити, чому присвятити цю одну годину на місяць. Було б бажання.

Досвід показує, що навіть із порівняно невеликими силами ми можемо здійснювати амбітні проекти, знаходити ефективних партнерів і потрібних спонсорів. Але спонсори не дають грошей просто так, лише тому що ми гарні і геніальні, і слово "Міжнародний ПЕН-клуб" звучить гордо. Спонсорів цікавить проект: наскільки (а) він відповідає їхнім програмним завданням і наскільки (б) ми, на їхню думку, здатні з таким проектом упоратися, тобто успішно виконати й належно відзвітувати. Відповідність проекту залежить насамперед від нашого програмного менеджера; натомість його переконливість і здійсненність (в очах грантодавця) залежить насамперед від нашого символічного капіталу: наскільки ми помітні на тлі інших громадських організацій і наскільки значними були наші здобутки в реалізації попередніх проектів.

Жоден, хоч би й найкращий програмний менеджер не створить нам символічного капіталу (професійної репутації), якщо до їхнього творення не прикладеться кожен із нас. Хоч би один раз на місяць, по одній годині. Хоч би звичайним підписом під опублікованим текстом чи виступом – “член Українського ПЕН-клубу”.

3. Діяльність

Як я вже казав, усю інформацію про діяльність ПЕН-клубу можна знайти в інтернеті, зокрема на нашому оновленому веб-сайті. Але оскільки не всі наші члени регулярно зазирають на сайт чи у фейсбук (а декотрі, припускаю, не зазирають зовсім), то спробую коротко тут окреслити нашу діяльність за кількома напрямками.

Насамперед – правозахист. Тут наш пріоритет – доля українських політв'язнів у Росії, в Криму та на Донбасі.

За останніх два роки ми провели на їхній захист низку пікетів, флеш-мобів та літературних марафонів; присвятили окремих літературно-мистецький вечір “Порожні стільці” у рамках 83-го конгресу Міжнародного ПЕН, відкрили окрему рубрику #FreeSentsov на нашому сайті, виступили з десятками інтерв'ю і статей на цю тему, зокрема в міжнародних медіях. Український ПЕН-центр опублікував заяви (українською і англійською мовою) проти політичних репресій в окупованому Криму, на захист **Ільмі Умерова** та **Миколи Семени** (його відеозвернення було представлено зокрема делегатам Конгресу Міжнародного ПЕН у Львові), на захист ув'язненого в Росії **Романа Суценка** та захопленого донецькими бойовиками **Станіслава Асєєва**. Оцінити ефективність наших заяв і звернень доволі важко, оскільки маємо справу з краплями, які намагаються проточити доволі твердий камінь. Але можемо з певністю стверджувати, що без цих заяв і звернень ситуація, безумовно, була б іще гіршою.

Наш протест проти виступу Захара Прілепіна у Словенії був опублікований словенською мовою у тамтешньому провідному виданні Portal Plus; наш заклик до голландських колег підтримати Угоду про асоціацію з Україною був надрукований у чільній нідерландській газеті Volkskrant; наша відозва з перших днів Євромайдану “Зупинити ескалацію насильства!” побачила світ кількома європейськими мовами у кільканадцяти виданнях. Нам не вдалося добитися поки що вигнання російського пропутінського ПЕН-центру з Міжнародного ПЕН, але наша заява про стан справ у Російському ПЕН-центрі, безумовно, посприяла демонстративному незапрошенню цієї організації на львівський конгрес та прийняттю в Міжнародний ПЕН Петербурзького та Московського ПЕН-центрів як окремих організацій, альтернативних до пропутінського Рос-ПЕНу.

Крім цих видимих і публічно озвучених справ, нам доводилося робити чимало невидимих: терпляче пояснювати наших зарубіжним колегам особливості “цензурування” російський мас-медій та причини “дискримінації” так званих російських журналістів у нашій країні; захищати від депортації з України політичних біженців із Росії, Туреччини, Азербайджану й Середньої Азії; документально з'ясувати, чи справді можна вважати “українськими політв'язнями” російських агентів, заарештованих СБУ. Тут саме час подякувати нашим колегам **Євгену Захарову** та **Галі Койнаш** за ретельний моніторинг усіх цих подій та їх фахове оцінювання.

Другий наш напрямок – організаційний, тісно пов'язаний з виконанням наших статутних завдань. Найбільшим здобутком тут безумовно стала організація 83-го Конгресу Міжнародного ПЕН у Львові, на який прибуло понад 200 гостей та учасників із 60 країн і в рамках якого ми провели 28 публічних заходів поза межами пленарних засідань. Пленарні засідання синхронно перекладалися чотирма робочими мовами, делегатам допомагало 50 конкурсно відібраних волонтерів (зі знанням іноземних мов), і ще 16 наших колег з Українського ПЕН-центру брали участь у різних конгресових заходах (за що хочу усім їх сердечно подякувати).

Знову ж таки, крім ефектної видимої частини, цей захід мав велетенську невидиму частину, – починаючи з лобіювання конгресу в Україні і закінчуючи марудним складанням ґрантових проектів до різних спонсорів, а потім – іще марудніших звітів. Лобіюванням займався **Андрій Курков** – саме він запалив цією ідеєю Джона Ралстона Сола, тогочасного президента Міжнародного ПЕН; саме він спровадив його до Києва восени 2015-го, де ми організували гостеві зустрічі у Могилянці із нашим

активом, а потім прес-конференцію в Кризовому медіа-центрі, а тоді ще й поїздку на літературний фестиваль в Одесі.

Потім була наша триумфальна поїздка з **Андрієм** та **Гульнарою Бекіровою** на 82-й Конгрес Міжнародного ПЕН в Орентсе, де ми докладно представили ситуацію в Україні й обґрунтували важливість проведення наступного саміту саме у нас. Львів виявився вдалим вибором – і з огляду на те фантастичне враження, яке справляє місто на більшість гостей; і з огляду на рідкісну в наші часи місцеву владу на чолі з мером, який з першого слова зрозумів суть справи і максимально посприяв її успіхові; і з огляду на повсякчасну підтримку з боку наших львівських колег та чудову команду з офісу “Львів – місто літератури ЮНЕСКО”, яка ефективно допомагала нам забезпечити всю конгресову логістику.

Інші заходи були менш масштабними, але і їх варт згадати. По-перше, це щорічні регіональні зустрічі центральноєвропейських ПЕН-клубів, які ми щороку проводимо у форматі панельних дискусій з актуальних проблем – як правило, під час львівського Форуму видавців. По-друге, це **дві наші премії, імені Василя Стуса та імені Юрія Шевельова**, які ми намагаємося зробити максимально престижними й надати їм максимально можливого публічного розголосу. По-третє, це наша участь у міжнародних пенівських заходах, насамперед – у вже згадуваному 82-му Конгресі ПЕН в Орентсе та 83-му у Львові, а також у цьогорічному в Індії, де Україну репрезентували **Тетяна Терен** та **Вікторія Амеліна**, і робили це справді чудово, як можете пересвідчитися з доступного відеозапису, – тож іще раз велике їм обом спасибі!

Як президент Українського ПЕН я мав честь привітати польських, словацьких, румунських та хорватських колег на ювілейних заходах з нагоди 90-ліття їхніх ПЕН-клубів (кошти подорожі – мої власні; господарі забезпечували лише проживання); а також виступити цього року у Бледі (Словенія) на щорічній пенівській зустрічі “Writers for Peace”. Роком раніше Україну на цій зустрічі представляв **Андрій Курков**. **Галя Койнаш** від нашого імені виступала в Амстердамі та Ліллегаммері на засіданні пенівського комітету Writers at Risk, а **Олексій Панич та Володимир Єрмоленко** – у Відні, на конференції про сучасні медійні проблеми, організованій і проспонсорованій ОБСЄ.

Особлива подяка – колегам, що виступають у регіонах із лекціями та літературними читаннями. Зокрема – дуже гарний цикл літературних заходів, присвячених Володимирові Свідзинському, провела на Поділлі **Елеонора Соловей**; десятки виступів у містечках Південного Сходу здійснив **Сергій Жадан**; а на Одещині, Буковині та Закарпатті виступав **Андрій Курков**. Припускаю, що й інші колеги мають подібні здобутки на своєму рахунку, – добре було б, коли б вони ще й інформували про це нас усіх через наш веб-сайт чи фейсбук.

У вересні 2018 ми організували дискусійну панель “Toxic Propaganda versus Freedom of Speech: What Literature Can Do in the Post-Truth Era?” у рамках Міжнародного фестивалю “Meridian Czernowitz”, до якої запросили колег із литовського, польського, румунського, австрійського та німецького ПЕН-клубів. Наш ПЕН-центр представляли **Олексій Панич та Андрій Курков**. Захід відвідало понад сто осіб, відеозапис дискусії розміщено в інтернеті.

Від серпня нам вдалось забезпечити фінансування з міжнародного гранту для ще одного штатного працівника (на додачу до бухгалтера, без якого ПЕН як юридична особа не має права існувати). Членкиня ПЕН-клубу **Тетяна Терен** виграла оголошений нами відкритий конкурс на посаду виконавчого директора і розпочала діяльність із низки цікавих ініціатив, про які, сподіваюсь, вона розповість вам докладніше.

Згадаю лише створений нею Дискусійний Клуб як платформу для обговорення найактуальніших суспільних проблем чільними інтелектуалами у Києві й за його межами; пролобійовану нею письменницьку резиденцію в Харкові; укладену і вже регулярно втілювану угоду про співпрацю з Радіо Культура; успішно розпочатий проект перекладу й публікації оповідань Олега Сенцова у Польщі, США та Німеччині; організований спільно з Києво-Могилянською бізнес-школою фестиваль есеїстики, який розпочався вчора лекціями **Олі Гнатюк, Віталія Портникова та Володимира Єрмоленка**, і який продовжиться нині церемонією вручення премії ім.

Юрія Шевельова, а тоді увінчається панельною дискусією про сучасну світову есеїстику та лекцією **Тамари Гундорової** про творчість Ю.Шевельова.

Можливо, найголовніше, що нам вдалось за останні роки, – це сформувати порівняно невелику, але надзвичайно активну і ефективну команду, знайти добрих партнерів, і зробити нарешті ПЕН-центр помітною інституцією на наших культурних і громадських обширах. Тепер надзвичайно важливо зберегти цю позитивну динаміку, тим більше, що потенціал Українського ПЕН далеко не вичерпаний: сьогодні ми маємо близько ста членів – удвічі більше, ніж було два роки тому, і від кожного очікуємо бодай мінімальної участі у наших проєктах і програмах, мінімального внеску в накопичення нами символічного капіталу.

Саме з огляду на активність і ефективність дотеперішньої діяльності наших колег я й пропоную сформувати новий керівний склад ПЕН-центру з тих колег, які найбільш діяльно себе проявили. Посади у ПЕН престижні, але й відповідальні, – як і кожна громадська, волонтерська робота, до якої ми ставимося всерйоз.

Я щиро дякую всім, хто співпрацював з нами впродовж останніх років; я дякую й тим, хто не співпрацював, але хотів би це зробити і хто в недалекому майбутньому неодмінно це зробить.

Микола Рябчук
17 грудня 2018 р.